

TARTU ÜLIKOOL
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Ajaloo- ja arheoloogia instituut
Üldajaloo õppekava

**Liivimaa talurahva seksuaalelu Helme kihelkonna vallasemade
näitel (1752-1754)**

Bakalaureusetöö

Kaarel Viljaste
Juhendaja: prof. Mati Laur

Tartu 2020

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
Historiograafia ja uurimisseis	5
1. Juhtumite analüüs.....	8
2. Võrdlus kiriku meetrikaraamatutega.....	13
3. Võrdlus demograafiliste andmetega	19
Kokkuvõte.....	22
Zusammenfassung.....	24
Lisa 1.....	26
Kasutatud allikad ja kirjandus.....	27

Sissejuhatus

Väikerahvana on eestlased kuulunud nii mõnegi võõra riigi koosseisu. Kuna omakeelse asjaajamiseni jõudsimel alles eelmisel sajandil, on selge, et valdav osa siinmail kirja pandud tekstidest on olnud võõrkeelsed. Eesti ajaloo puhul kehtib ka fakt, et mida kaugem minevik, seda „võõram“ keel, kuna venekeelse võõrvõimu kogemus on veel värskelt meeles ning seega ka vene keel. Saksa, rootsi ja poola keelt tuntakse juba märgatavalt vähem või kui, siis ka pigem ajaloolaste, kes keele endale allikate lugemiseks selgeks on teinud, või kooliõpetajate seas. Mitmeid perioode Eesti ajaloos on väheste keeleoskajate tõttu ka vähem uuritud ning iga algallikatel põhinev töö on seega märkimisväärse kaaluga. Suuremalt jaolt kuulub siia seega kõik enne 19. sajandit olnud, mil eestikeelne tekstiloomine veel lapsekingades oli: ei tohiks unustada, et esimene eestikeelne Piibel alles 1739 ja esimene ajakiri 1760ndatel ilmus.

Mitmed teemad on jäänud tähelepanuta ühiskonnas kehtivate kombus- ja moraalinormide tõttu: paljut pole käsitletud, kuna uuritavat on peetud kohatuks. Üks selline valdkond on armuelu ja seksuaalsusega seonduv. Kuna kristlikus kultuuriruumis on pikalt olnud kõik magamistoas toimuv rangelt abielus mehe ja naise vaheline ning sellest avalikult rääkimine pigem tabumaiguline, siis pole paraku ka palju allikaid, mis antud teemat avameelselt puudutaksid. Siiski on üheks abimeheks talurahva igapäevaelu kujutamisel kohtute protokollid, millest ilmneb nii mõndagi huvitavat. Seksuaalsust puudutavat infot leiab kõige enam vahest kuuenda käsu vastaste eksimuste ehk abieluväliste laste sünni käsitletud kohtutoimikutest: siin rullub lahti Liivimaa talupoegade (või pigem -tütarde) igapäevaelu seni varjul olnud pool. Sulev Vahtre ja Mati Laur on „Eesti ajaloo“ IV köite eessõnas öelnud, et „Põhjasõja-järgne sajand on meie ajalookirjutuses jäänud sündmusvaeseks *halliks ajastuks*,“ ning loodetakse, „et käesolev raamat aitab *kadumaläinud sajandi* meie rahva ajalukku tagasi tuua ning leida sealt halli kõrvale ka märksa kirkamaid värve.“¹ Sama eesmärgi poole püüdleb ka sinne uurimus.

Oma töös keskendungi 18. sajandile ning proovin veel täitmata lünka uute teadmistega täita. Uurin Helme kihelkonna talurahva seksuaalkäitumist vallasemade näitel (ehk juhtumeid, kui laps sündis väljaspool abielu) aastatel 1752–1754.^{2,3,4} Antud aastad on valitud eelkõige

¹ **Mati Laur, Tõnu Tannberg, Helmut Piirimäe.** *Eesti ajalugu IV. Põhjasõjast pärisorjuse kaotamiseni.* Peatoimetaja Sulev Vahtre, tegevtoimetaja Mati Laur. Tartu: Ilmamaa, 2003, lk. 10.

² Rahvusarhiivi Eesti Ajalooarhiiv (edaspidi RA), fond 915, nimistu 1, säilik 1246. Acta in Sachen contra Sextum pro anno 1752.

³ RA, 915.1.1255. Protocollum in Sachen contra Sextum pro anno 1753.

⁴ RA, 915.1.1275. Acta in Sachen contra Sextum pro anno 1754.

materjali ohtruse poolest, aga ka fakti tõttu, et harva on kolme järjestikuse aasta toimikud täiel kujul säilinud. Lisaks on Pärnu maakohtu materjalid süstematiseeritud, väga heas seisukorras ja kirjutatud kauni käekirjaga. Võrdluseks on kaasaegsed Tartu maakohtu toimikud rohke kritseldamise, kehva käekirja ja materjali lünklikkuse tõttu ajaloolasele väga raskesti kasutatavad ning uurimisobjektina määratult ajanõudlikumad.

Töö eesmärk on võrrelda kohtuprotsessides esinenud vallasemade arvu kirikumeetrikas⁵ esinenutega ning selgitada välja, kui mitmed vallasemad/-lapsed erinevates allikates kattuvad, samuti leida mitte-kattuvuste põhjuseid. Leida vallaslaste protsentuaalne osakaal abielusisestest lastest ning kõrvutada saadud tulemusi Herbert Ligi⁶ ja Heldur Palli⁷ kogutud demograafiliste andmetega, et selgitada, kas uurimisalused aastad erinevad millegi poolest normist. Demograafilised andmed on allikana hea üldistusvõimega, sealt ilmnevad seaduspärad, paraku on nad aga anonüümsed ja isikupäratud. Kohtutoimikutes esinevad vastupidi pikemad kirjeldused üksikisikutest, objektidest saavad subjektid ning käsitletakse äärmiselt intiimset teemat, samas on tihti keeruline teha vahet erilised ja tavapärasel. Eesti (ja Läti) materjaliga pole sellist võrdlust varem ette võetud, sinne töö on esimene katse teada saada, mil määral kõrvutamine üldse võimalik on ja millised tulemused võivad ilmneda. Lisaks soosib esialgset katsetamist ka käsitletud juhtumite väike arv. Samuti on võimalus kõrvutada töö tulemusi nii siinkirjutaja 1763. aastat käsitleva lühiuurimusega kui Ken Irdi bakalaureusetöö⁸ ja Mati Lauri kirjutistega 1740. aastatest⁹, samuti nende koostööst sündinud temaatiliste artiklitega¹⁰ ning leida lahknevusi ja sarnasusi. Seega on võimalik teha järeldusi kolme aastakümne jooksul aset leidnule ning näha, kas kohtutoimingutes toimus selle aja jooksul muutusi, lisaks analüüsida kohtu ette jõudnud vallasemade arvu antud perioodi jooksul.

⁵ RA, 1296.2.2. Sünni-, abielu-, surmameetrika ja andmed koguduse tegevuse kohta 1751–1777.

⁶ **Herbert Ligi**. Talurahva arv ja paiknemine Lõuna-Eestis aastail 1711–1816. – Uurimusi Läänemeremaade ajaloost 2, Tartu, 1976 (Tartu Ülikooli Toimetised, 371), lk. 33–101; **Herbert Ligi**. Lõuna-Eesti demograafilisest arengust aastail 1711–1780. Uurimusi Läänemeremaade ajaloost 5, Tartu 1987 (Tartu Ülikooli Toimetised, 784), lk. 3–27.

⁷ **Heldur Palli**. Eesti rahvastiku ajalugu 1712–1799, Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 1997.

⁸ **Ken Ird**. *Pärnu maakohtu 1743. aasta protokoll kuuenda käsu vastaste rikkumiste kohta*. Bakalaureusetöö. Tartu 2009.

⁹ **Mati Laur**. Kohtumõistmine vallasemade üle Pärnu maakohtus 1740. aastatel. – *Tuna*. Tartu 2008, 4, lk. 16–25.

¹⁰ Nt **Mati Laur, Ken Ird**. “Hoorakaristuste” kaotamisest Eesti- ja Liivimaal. – *Tuna*. Tartu 2018, 3, lk 8–19.

¹¹ **Ulrike Plath**. Libertinistlik kirjandus ja „valgustuse erootika“ Baltikumis. – Balti kirjasõna ja kultuurielu valgustusajastu peeglis, koost. Katre Kaju, Tartu, 2014 (Eesti Ajalooarhiivi Toimetised 21 [28]), lk. 283–310.

Historiograafia ja uurimisseis

Esimesed teated Liivi talurahva seksuaalelust pärinevad eelkõige siinsete estofiilsete valgustajate sulest. Ulrika Plath on avaldanud Baltikumi valgustajate sellekohastest publikatsioonidest põhjaliku artikli 2012. aastal.¹¹ Ühena esimestest võttis teema käsitleda Peter Ernst Wilde (1732–1785), kajastades hoidumist ebasoositud seksuaalkäitumisest, onanismist, eesmärgiga vältida noormeeste omavahelisi suhteid, oma ajakirjas „Liivimaiseid käsitlusi arstiteadusest“ (Põltsamaa 1766–67, 1782).¹² Järgmise autorina võib täheldada August Wilhelm Hupelit, kes ilmutas Plathi järgi kohalike rahvaste voodielu kohta lausa ebatavaliselt kirglikku huvi. Hupeli esimesed sellekohased ülestähendused leiduvad 1772. aastal välja antud kogumikus „Liivi- ja Eestimaa publikule“.¹³ Sajandi viimase kolme aastakümne jooksul lähenes ta teemale mitmekülgsest, arutledes nii neitsilikkuse väärtusest eestlaste ja lätlaste seas,¹⁴ kirjeldades lapsetapu ehk infantitsiidiprobleemi¹⁵, peatudes põhjalikult sigimisaktil endal¹⁶ ning puudutades samuti „tollases valgustuskirjanduses päevakajalist“ kastreerimisteemat¹⁷, nagu on väitnud Merili Metsvahi ja Mati Laur.¹⁸ Eestlaste alastust on pastor käsitlenud ka oma kuulsaimas teoses „Topograafilisi teateid Liivi- ja Eestimaalt“.¹⁹

Kuigi 19. sajandil ilmus teemakohaseid kirjutisi märgatavalt vähem, siis eelmise sajandi algul, mõistes valdkonna kesist uurimusseisu, ning trotsist ortodokssete pastorite vastu, alustas eestlaste armuelu kirjeldamist Märt Raud. Tema rahvapärimusest kogutud aines nägi trükimusta 1915. aastal ilmunud koguteoses „Eesti Kultura IV“ pealkirjaga „Eesti

¹¹ **Plath**. Libertinistlik kirjandus ja „valgustuse erootika“ Baltikumis, lk. 283–310.

¹² Samas, lk. 293.

¹³ Samas, lk. 298. Tsit. August Wilhelm Hupel. Funfzehnte Betrachtung. An die Landwirthe. – August Wilhelm Hupel. An das Lief- und Ehstländische Publikum. [Riga] 1772, lk. 138–191, siin lk. 140

¹⁴ Samas, lk. 301. Tsit. August Wilhelm Hupel. Ueber den Werth der Jungfrauschaft unter Ehsten und Letten. – *Nordische Miscellaneen*, St. 26, Riga, 1791, lk. 279–298.

¹⁵ Samas. Tsit. August Wilhelm Hupel. Ueber der Anlaß zum Kindermord, in Lief- und Ehstland. – *Nordische Miscellaneen*, St. 22/23. Riga, 1790, lk. 481–487

¹⁶ Samas, lk. 298. Tsit. August Wilhelm Hupel. Anmerkungen und Zweifel über die gewöhnlichen Lehrsätze vom Wesen

der menschlichen und thierischen Seele. Riga 1774, lk. 358–372.

¹⁷ **Mari Laur, Merili Metsvahi**. Talutüdruk valgustuse paistel. Lisandusi August Wilhelm Hupeli artiklile. – *Tuna*. Tartu 2016, 4, lk. 7–13. Tsit. August Wilhelm Hupel. Vom Zweck der Ehen, ein Versuch, die Heurath der Castraten und die Trennung unglücklicher Ehen zu vertheidigen. Riga, 1771; A. W. Hupel. Origenes oder von der Verschneidung, über Matth. 19. v. 10–12. Ein Versuch, zur Ehrenrettung einiger gering geachteten Verschnittenen. Riga, 1772.

¹⁸ Samas, lk. 8.

¹⁹ **Plath**. Libertinistlik kirjandus ja „valgustuse erootika“ Baltikumis, lk. 298. Tsit. August Wilhelm Hupel. *Topographische Nachrichten von Lief- und Ehstland*. Bd. 2. Riga 1777, lk. 165–166.

armuilmast“.²⁰ Eksiili läinud Raud laiendas teost pärast Teist maailmasõda ning 1961. aastal ilmus Stockholmis „Eesti perekond aegade voolus“, mis on siiani üheks põhjalikumaks teoseks antud teemal. Nõukogude okupatsiooni ajal sattus armuelu uurimine aga taas kalevi alla ning pärast taasiseseisvumist hakkas uurimine hoogu koguma alles 2000. aastate teisel poolel, mil 2006. aastal ilmus uurimus Olav Poolametsalt.²¹ 2008 avaldati Mati Lauri spetsiifilisem uurimus vallasemadest 18. sajandi keskel.²² Samale ajale on pühendatud ka nii Ken Irdi 2009. aastal valminud bakalaureusetöö²³ kui magistritöö, kus tegeletakse üldisemalt varauusajal Pärnu maakohtus esinenud sodoomiajuhtumitega.²⁴ Marika Mägi ütleb 2009. aastal ilmunud artiklis²⁵ Merili Metsvahi sõnul „Eesti perekonna ajaloo kohta rohkem kui ükski varasem autor.“²⁶ Folkloristi pilguga on magamistoas toimuvale lähenenud Metsvahi ise aastatel 2014, mil vaatluse all oli intsest²⁷, 2015, kui anti edasi A. W. Hupeli teemakohaseid kirjeldusi²⁸, ning koos Mati Lauriga aastal 2016 kommentaarina Hupeli 1791. aastal ilmunud artiklile.²⁹ Mati Lauri ja Ken Irdi koostööst ilmus vallasemade karistamist käsitlev artikkel 2018. aastal.³⁰ Kõige värskemalt on teemat uurinud Mati Laur, projektiga „Perekond, abielu ja seksuaalsus modernismieelses Eestis“³¹ ja Kersti Lust, kelle uurimus keskendub 19. sajandi vallaslaste ellujäämisvõimalustele.³² Kokkuvõttes on eestlaste modernismieelse seksuaalkäitumise ja armueluga seonduva vastu taas sügavamalt huvi hakatud tundma alles viimasel paaril aastakümnel ning seega pole uurimisel teema end kaugeltki ammendanud.

²⁰ **Märt Raud.** *Eesti perekond aegade voolus*. Stockholm: EMP, 1961, lk. 13.

²¹ **Olev Poolamets.** *Seksuaalsus Eestis: ajalugu. Tänapäev. Arengud: artiklid*. Tallinn: Eesti Akadeemiline Seksuoloogia Selts, 2006.

²² **Laur,** Kohtumõistmine vallasemade üle Pärnu maakohtus.

²³ **Ken Ird.** *Pärnu maakohtu 1743. aasta protokoll kuuenda käsu vastaste rikkumiste kohta*. Bakalaureusetöö. Tartu 2009.

²⁴ **Ken Ird.** *Sodoomiajuhtumid varauusaegses Eestis Pärnu maakohtu materjalide põhjal*. Magistritöö. Tartu 2013.

²⁵ **Marika Mägi.** Abielu, kristianiseerimine ja akulturatsioon. Perekondliku korralduse varasemast ajaloost. Eestis. – *Ariadne lõng*, Tallinn, 2009, 1 [2], lk. 76–101.

²⁶ **Merili Metsvahi.** Varasem perekondlik korraldus ja õe-venna intsesti teema rahvaluules. – *Vikerkaar*, Tallinn, 2014, 7 [8], lk. 123.

²⁷ Samas, lk. 123–137.

²⁸ **Merili Metsvahi.** „Tüdrukut poisi käte vahel magamast leida pole nende seas häbi asi.“ August Wilhelm Hupeli avaldatud talupoegade seksuaalelu kirjeldused eesti perekonna ajaloo kontekstis. – *Ariadne lõng*, Tallinn, 2015, 1 [2], lk. 104–127.

²⁹ **Laur, Metsvahi.** Talutüdruk valgustuse paistel, lk. 7–13.

³⁰ **Laur, Ird.** „Hoorakaristuste“ kaotamisest Eesti- ja Liivimaal. – *Tuna*. Tartu 2018, 3, lk 8–19.

³¹ **Mati Laur.** *Perekond, abielu ja seksuaalsusmodernismieelses Eestis*. Tartu Ülikooli rahvusteaduste projekt. Tartu 2020.

³² **Kersti Lust.** Bitter Fruits of “A Merry Life?” Survival Chances of Children Born Out of Wedlock in Nineteenth-century Rural Estonia. – *Journal of Family History*, 2020, 45 (1), lk. 20–38.

Bakalaureusetöö koosneb kolmest peatükist. Esimesena annan ülevaate seksuaalelu reguleerivast õiguskorraldusest 18. sajandi Liivimaal ning analüüsin kohtujuhtumeid keskendudes eelkõige vallasemadele. Teiseks kõrvutan vallaslaste statistikat kirikumeetrikaga. Kolmandas peatükis võrdlen leitud Heldur Palli demograafiliste andmetega ning selgitan välja, kas aastad 1752–1754 Helme kihelkonnas erinevad üldistest tendentsidest 18. sajandi Liivimaal. Viimaks kõrvutan töö tulemusi Mati Lauri ja Ken Irdi andmetega 1744.-45. aastast, et selgitada välja, kas kahe aastakümnel toimus Pärnu maakonna talurahva seksuaalelus muutusi.

Töös esinevad kuupäevad on ära toodud 18. sajandil Venemaal kehtinud juuliuse kalendri järgi, mille tänasesse kalendrisse ümberarvutamiseks tuleb liita 11 päeva.

1. Juhtumite analüüs

Liivimaa 18. sajandi kohtusüsteem oli ülesehitatud seisuslikult, kusjuures aadlile kuulus kõrgem kohtuvõim ka madalamate seisuste üle. Pärnu maakohus, mis Pärnu kõrval pidas istungeid ka Viljandis, võis õigusmõistmisel aasta jooksul mööda maakonda ringi reisida (kohtul oli õigus korraldada väljasõiduistungeid).³³ 1752.–1754. aastal tuli Helme kihelkonnast kohtu ette ilmunuil reisida küll vaid Viljandisse.

Kuigi 18. sajandil kuulusid kuuenda käsu vastaste eksimuste alla kõik ühiskonna üldist moraali kahjustavad teod³⁴, on kõik uurimuses kajastuvad üleastumised seotud ebaseadusliku vahekorraga ning valdavas enamuses juhtumitega, mil süüalusteks on abieluväliselt rasestunud naised. Kuna vahekorra ainukeseks kindlaks tõendiks oli sündinud laps, siis pidi kohtuvõim igale avalikkuse ette jõudnud juhtumile ka reageerima ning kuigi tihti jõudsid kohtu alla ka arvatavad isad, jäi suurem süü- ja häbikoorem kanda just vallasemadel.³⁵ Piiblis leiduva kuuenda käsu vastaseid rikkumisi, kui vähemalt üks kohtualustest oli seaduslikult laulatatud, esines kõigi juhtumite seast vaid ühel korral, samuti ei sündinud vahekorrast last.³⁶

Kokku jõudis 1752–1754³⁷ Helme kihelkonnast kohtu ette 25 juhtumit.³⁸ Kuna varem on juhtumeid jaotatud kolmeks^{39,40} siis järgitakse siingi sama mudelit: perioodi jooksul võib täheldada kahte vägistamist (9%), kahte abielulootuses vahekorda (*sub spe matrimoni*) (9%) ja 18 vabatahtlikku vahekorda (82%). Kuna kahel juhul pole süüaluste seaduserikkumise iseloom teada^{41,42} on ära toodud statistika arvutatud pidades silmas 22 teadaolevat juhtumit. Eraldi võib liigitada Liivimaale paigutatud vene soldatitega seotud juhtumid, mida kõnealusel perioodil oli viis. See moodustab kõigist juhtumitest arvestatava 21%. Võrreldes 1744.–45. aastaga (42%) on arv kaks korda madalam.⁴³ Mati Laur on tähendanud, et vägistavaid vene sõdureid mainiti tunnistustes tihti hädavalena, tahtes tõelist isa varjata või häbist pääseda. Valetamise tegi

³³ **Mati Laur**. *Eesti ala valitsemine 18. sajandil (1710–1783)*. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2000, lk. 106–107

³⁴ **Ird**, Pärnu maakohtu 1743. aasta protokoll kuuenda käsu vastaste rikkumiste kohta, lk. 3.

³⁵ **Laur**, Kohtumõistmine vallasemade üle Pärnu maakohtus 1740. aastatel, lk. 17.

³⁶ RA, 915.1.1255, l. 30.

³⁷ Kohtuasjani viinud vallaslaps sündisid perioodil 11. augustist 1751 kuni 17. juulini 1754. Viimane vallasema seisus kohtu ees 7. oktoobril 1754.

³⁸ Ühel juhul on seos Helmega vaid isal (vallasema on mujalt), seega on üldine vallasemasid ja -lapsi puudutav statistika ära toodud pidades silmas 24 juhtumit.

³⁹ Samas, lk. 18.

⁴⁰ **Ird**, Pärnu maakohtu 1743. aasta protokoll, lk. 6.

⁴¹ RA, 915.1.1275, l. 30.

⁴² RA, 915.1.1246, l. 4.

⁴³ **Laur**, Kohtumõistmine vallasemade üle Pärnu maakohtus, lk. 18.

lihtsamaks ka fakt, et vene soldatite üle kohtuvõim ei käinud ning seega polnud võimalik valet ametlikult kontrollida. Isegi kui oli teada soldati nimi, siis süüasja arutamise ajal olid väeosad tõenäoliselt edasi liikunud ning üksiku sõduri kohtu ette toomine pea võimatu.⁴⁴ Järgnevalt on välja toodud kogu perioodil aset leidnud ebatavalised või tähelepanuväärsemad juhtumid.

Vägistamistest on ühel juhul tegemist üpris ebatavalise episoodiga. Tõrva kõrtsi Jaani teenijatüdruk Mari Patkülalt kirjeldab olukorda⁴⁵, mil kõrtsi olid tulnud vene sõdurid ning kui tema kõõgis olnud, tulnud sõdurid talle järele, ukse kinni pannud ning „üksteise järel temaga kõlvatust teinud“ (*einer nach den anderen Unzucht getrieben*). Naine olla küll karjunud, kuid tulutult ning kui virtin (majaemand) asjale peale sattus, oli „kõik juba läbi olnud“. Naise abistamiskatsel olla sõdurid virtinat korduvalt löönud. Kohus aga nägi põhjust naise versioonis kahelda ning esitas mitu ebatavaliselt täpsustavat küsimust, nagu „kas sa rääkisid kohe kellelegi, mis sinuga juhtus?“ otsides kõrvalist tunnistajat, kuigi just oli kuulnud virtina osast olukorras. Naist hoiatati, et virtin võib üles tunnistada, kui naine sõdurid „vabatahtlikult oli ligi lasknud“ ning prooviti seega süüaluselt endalt tunnistust välja meelitada. Kuigi naine püsis kindlalt oma versiooni juures, otsustas kohus õigusemõistmise edasi lükata, kuni peaks olema võimalik küsitleda ka kõrtsmikku ennast, kellele süüalune samuti olla juhtunud rääkinud. Huvitavamaks muutub asi, kui jätkusessioonil teatatakse, et Mari pole kohtusse ilmunud ning lisatakse, et „üks Patküla mõisa teenija olevat hiljem öelnud, et seesama [Mari] on minema jooksnud“⁴⁶. Seega võib arvata, et naisel tõesti oli midagi varjata, kuna kohtusse ilmunuta jätmine oli võrdlemisi ebatavaline (siinsetest juhtumitest vaid kaks süüalust ei tulnud kohale) ning kohtukutsetesse suhtuti suure tõsidusega, seda enam, et protsess oli pooleli. Arvestades ülalmainitud seika, mille järgi oli naise tunnistus tõenäoliselt hädavale peab nentima teenijatüdruku märkimisväärtset kujutlusvõimet, et antud seletusega kohtu ees esineda ning veenda ka virtinat samamoodi tunnistama. Kuna uurimise all oleva perioodi lõpuni Mari juhtumit toimikutes enam ei kohta, siis jääb tema saatus siinkohal lahtiseks.

Teine vägistamisjuhtum hõlmab Helme köstri teenijannat Liisi ja sealsamas sulaseks olnud Andrest.⁴⁷ Naine väitis, et vahekord olla kolm korda toimunud, kuid esimesel korral oli mees teda vägisi võtnud, kui naine purjus oli. Arvestades, et teised vahekorrad olid toimunud vabatahtlikult, võib välja lugeda, et süüalune soovis süüd mehe poole kallutada. Liisi soov on

⁴⁴ Samas, lk. 19.

⁴⁵ RA, 915.1.1255, l. 29.

⁴⁶ Samas, l. 36.

⁴⁷ RA, 915.1.1275, l. 63.

ka arusaadav, kuna sama eksimuse pärast oli ta kohtu ees juba kolmandat korda ning määratav karistus pidi olema igal juhul karm. Kui tavapärase üleastumise eest oli ilmalikuks karistuseks ette nähtud naisele viis ja mehele kümme paari vitsu ning vaimulikuks karistuseks kiriklik patukahetsus (ehk kohustus ühel pühapäeval kiriku häbipostis seista)⁴⁸, siis sel korral kohus vägistamises kergendavat asjaolu ei näinud ning määras naisele karistuseks 15 paari vitsu ja kolmekordse patukahetsuse. Ühtlasi oli tegu ühega kahest juhust, kui laps ei olnud pärast sündi elama jäänud.

Karmi karistuse teenis ära ka üks abielulootuses seksuaalsuhetes olnud paar, mölder Zimmi tütar Ann ja möldri sulane Willem Helme kihelkonnast.⁴⁹ Pärast sulase tunnistust, et vahekord olla toimunud, kuna ta naist kosida tahab ning naise nõustumist, päritakse, kas ja kui kaugelt süüalused üksteisega suguluses on. Silmas tuleb pidada, et selliste küsimuste esitamisel on kohtule vastus väga tõenäoliselt juba teada ning päring täidab eelkõige retoorilist rolli. Selle peale selgub, et naise isa olla mehe ema „lihane vend“ ehk süüalused olla nõbud. Huvitav seejuures on tõsiasi, et järgnevalt on kirja pandud tavapärane jätk *sub spe matrimoni* juhtumile, mille kohaselt üleastumisele karistust ei järgne, kui üksteisega tõesti abiellutakse. See on aga maha kriipsutatud ning asemele kirjutatud, et ilmnenu sugulussideme pärast antakse neile aega konsistooriumilt abiellumist lubava eriloa ehk dispositsiooni taotlemiseks. Kui nende nimed järgmise aasta juulis⁵⁰ ette võeti, süüalused dispositsiooni saanud ei olnud ning seetõttu said mõlemad intsestisüüdistuse ning eriti karmi karistuse: kohus määras naisele 15 ja mehele 20 paari vitsu. Määratud on karistuse jaotamine kahele pühapäevale, mille järgi naine peab saama esimesel pühapäeval kaheksa ja teisel seitse, mees aga mõlemal korral kümme paari vitsu. Kuigi tavalisest suurema üleastumise puhul mitmekordistatakse harilikult nii ilmalikku kui kiriklikku karistust, siis praegusel juhul jäi kiriklik karistus samaks (ühel pühapäeval kiriku häbipostis seismist). Kuna iga vitsapaariga löödi kolm korda, sai naine karistuseks 45 ja mees lausa 60 vitsahoopi. Lisaks vitsakaristusele oli mees sunnitud naisele alimentideks loovutama ühe lüpsilehma ja neli vakka (180 kilogrammi) rukkist – see oli 18. sajandil tavaline alimendimaks.

Ainsal juhul, mil päriselt oli tegu abielurikkumisega, muutus olukord suisa dramaatiliseks.⁵¹ Lõve mõisa koka naine Ann jutustas kuidas „eelmise mihkclipäeva aegu, kui mõisahärrale

⁴⁸ Karistusmäärad sätestati Liivimaal 1686. aastal kehtima hakanud Rootsi kirikuseaduses. Vt Kirchen-Gesetz und Ordnung, ptk. IX § 4, lk. 41. (RA, 1249.1.2)

⁴⁹ RA, 915.1.1255, l. 27.

⁵⁰ RA, 915.1.1275, l. 30.

⁵¹ RA, 915.1.1255, l. 30.

sõbrad külla tulnud“, andnud härra talle ülesandeks üks voodi ära teha. Samal ajal palunud tema mees tal keldrist võid ja petersellijuuri tuua. Kuna naine voodi tegemiseks liiga kaua aega kulutas, tulnud mees ja andnud talle paar kõrvakiilu, kuna ta polnud mehe käsklustele allunud ning „ähvardanud veel kepiga lüüa“. Naine oli seepeale end hirmust ühte magamiskambrisse lukustanud, et voodis lebada ja rahuneda, kui avastas, et sulane Simon voodis pikutab. Seejärel oligi naine Simoniga maganud ning hiljem uinunud. Anni mees võttis kasutusele aga tõsisemad meetmed: mees oli eemaldanud toa aknalt ühe ruudu, et akent avada, sealt sisse roninud ja, avastanud naise sulasega voodist, Simonile paar kõrvakiilu andnud ning piitsaga juurde äsanud. Naine tunnistab, et „ei olnud enne ega ole ka pärast Simoniga rohkem tegemist teinud“ ning on mehe juures kenasti edasi elanud ning teda „samamoodi armastanud nagu enne“. Küsimuse peale, kas keegi veel asja pealt nägi, vastas Ann, et kui mees pärast aknast sisse ronimist köögiukse oli avanud, tulnud mõisa kutsar ja kingsepp toimuvat vaatama. See on kahtlemata kõige võrtsikam juhtum, mis paistab silma nii juhtunu kui selle detailse kirjelduse poolest. Ilmselt võib pikema jutustuse aga üleastumise olemuse arvele kirjutada: kuna tegu oli harva esineva abielurikkumisega, tuli küsitlust kohandada ning teada saada nii palju üksikasju kui võimalik. Kuna aga sulane Simon haiguse tõttu kohtu ette ei saanud ilmuda, lükati seegi menetlus sügisesele kohtusessioonile. Kuna sügisese kohtusessiooni lehed on toimikust kaotsi läinud, jääb Anni ja Simoni saatus saladuseks.

Kuigi siinsete juhtumite hulgas pole ühtegi lapsetappu, on üks süüalune teo varem korda saatnud. Veski Hanni õde Kärt Kärstnast olevat viie aasta eest infantitsiidis süüdi mõistetud ning talle karistuseks surmanuhtlus määratud.⁵² Olnud kolm aastat istunud (tänapäeva mõistes) eeluurimisvanglas, asendas õuekohus surmanuhtluse vitsakaristusega. Enne vabanemist olevat naine aga vanglas vahti pidavate soldatitega „kõlvatust teinud“ ning nüüd lapse ilmale toonud. Võiks arvata, et sellisel kujul seaduserikkumine toob kaasa veel suurema trahvi – oli naine ju karistuse kandmise ajal uue üleastumise sooritanud. Seda aga ei juhtunud ja kohus luges Kärdi rikkumise tavaliseks kuuenda käsu vastaseks rikkumiseks ning kuna ta ühe korra juba sama asja eest kohtus oli käinud, määrati talle lihtsalt topeltkaristus: kümme paari vitsu ja kahekordne patukahetsus.

Juhtumeid lugedes võib märgata, et valdav osa süüdistatavaid emasid väitis seksuaalakti toimuvat vaid mõnel korral. Tihti tuleb ette, kuidas pärast esimese vahekorra detailset kirjeldamist öeldakse, et akt leidis aset „veel kaks või kolm korda“. Näiteks Helmest pärit Anni

⁵² RA, 915.1.1255, l. 27.

kohta, kes vene soldat Gregoriga suguelu elanud, seisab toimikus: „pärast aastavahetust, naine ei mäleta enam kui kaua, oli mees naist kolm korda vahitoas magatanud“⁵³, Leebiku mõisa Liis ütleb, et esimene kord leidis aset pärast 1751. aasta jõule ning kuni lihavõteteni juhtus asi „veel mõned korrad“⁵⁴. Tänapäevase konsensususe järgi peab paar olema munaraku viljastamiseks vahekorras (statistilise keskmise järgi) 25–50 korda ehk elama regulaarset seksuaalelu vähemalt paar kuud või isegi pool aastat, seda praeguste hügieenistandardite ja hea tervise juures.⁵⁵ Võib arvata, et 18. sajandi Liivimaal kulus selleks üksjagu kauem. Seega võib järeldada, et värsked emad varjasid vahekordade arvu kiivalt, mis tekitab esialgu kerget arusaamatust, kuna kohtu jaoks polnud väiksem arv kergendav asjaolu. Hoolimata karistumäärast oli 18. sajandil tegu siiski piisavalt suure seaduserikkumisega, et süüalused kogu teo puhta südamega üles tunnistada julgeksid. Märt Raua järgi oli vallasemadus kogu pere- ja sugukonda puudutav häbistav rikkumine ning „liiderlike kommetega“ naiste ja meeste („titetaatide“) kohta loodi ohtralt pilkelaule.⁵⁶ Kõnealuse perioodi jooksul on vaid kaks ema, kelle vastused päriseluga kokku tunduvad sobivat: Lõve mõisa Tii, kes väidab, et armulugu vene soldatiga kestis neli kuud⁵⁷ ja Helme Ann, kes oli „terve suve ja seejärel ka talve“ oma partneriga seksuaalsuhtes ehk kokku pea aasta aega.⁵⁸ Rõhudes abieluootusele lootsid viimased küll kergendatud karistust, kuid sugulussuhte selgumisel määrati neile intsestisüüdistus ning järgnesid hoopis karmimad karistused.

⁵³ RA, 915.1.1275, l. 10.

⁵⁴ RA, 915.1.1255, l. 28.

⁵⁵ **Tomasz Wiślicz**. *Love in the Fields. Relationships and Marriage in Rural Poland in the Early Modern Age: Social Imagery and Personal Experience*. Varssav 2018, lk. 68. Tsit. Angus McLaren, *Reproductive Rituals: The Perception of Fertility in England from the Sixteenth Century to the Nineteenth Century*. London–New York 1984.

⁵⁶ **Raud**, Eesti perekond aegade voolus, lk. 133–136.

⁵⁷ RA, 915.1.1246, l. 23.

⁵⁸ RA, 915.1.1255, l. 27.

2. Võrdlus kiriku meetrikaraamatutega

Meetrikaraamatud sisaldavad kronoloogilises järjekorras sündide, abiellumiste ja surmajuhtumite sissekandeid. Sünnimeetrikas on märgitud lapse sünni ja ristimise aeg, vanemate elukoht (mõis ja majapidamine), lapse nimi, vanemate nimed koos seisuse ja ametitega ning vaderite nimed. Kuigi vanimad kirikuraamatud pärinevad 17. sajandist, siis valdav osa meetrikast algab 18. sajandist.⁵⁹ 1686. aasta kirikuseaduse järgi tuli laps ristida mitte hiljem kui kaheksa päeva pärast sündi.⁶⁰ Seega võiks oletada, et enamik lapsi on kirikumeetrikas kirjas. Siiski see nii ei ole. Kokku ristiti antud perioodil (august 1751–juuli 1754)⁶¹ Helme kihelkonnas 855 last.⁶² Neist 25 olid vallaslapsed. Kui üldiselt märgiti vallaslapse tähistamiseks meetrikaraamatus juurde *Hurenkind*, siis ühel juhul märke puudub, kuigi kohtus mõisteti ema süüdi.⁶³ Kokku moodustab see 2,9% kõigist meetrikas kirjas olevatest lastest. Heldur Palli järgi oli 18. sajandi Liivimaal vallaslaste osakaal keskmiselt 2%.⁶⁴ Seega on meetrikas esinevate laste osakaal tavapärasest mõneti kõrgem. Kui liita kokku kõik nii kohtus kui meetrikas esinenud emad (25 kohtus + 3 meetrikas, keda kohtus ei mainita = 28), tuleb protsendiks 3,3%. Saadud number on tavapärasest pea poolteist korda suurem, mis viitab juba tõsiseltvõetavamale anomaaliale. Võib nentida, et Helme kihelkonna talurahvas oli tavapärasest seksuaalselt aktiivsem ning seega altim seaduserikkuja.

Heldur Palli on kirjutanud, et vallaslaste osakaal kindlas kihelkonnas on toimikute järgi pigem tinglik, kuna karmide kirikuõpetajate pärast võidi last kas linna või naaberkihelkonda ristima minna, kus pastor oli leebem. Lisaks tagas linn suurema anonüümsuse ning kergem oli esineda abielusolevana.⁶⁵ Saksa päritolu Anna Sophie Kohleni puhul võib täheldada just linnast abi otsimist, mistõttu on protokollis kirjeldus, kuidas naise mõisahärra Conrad Adolph Freytag von Loringhaven on Tallinna raele andnud teada tema seaduserikkumisest ning volitanud neid naist karistama.⁶⁶ Hiljem on raad kirjutanud vastu, et karistus on täideviidud – katse kergemalt pääseda lõppes seega paraku tavapäraselt.⁶⁷ Lisaks ühele emale on kahel korral ka lapse isa maakohtu jurisdiktsioonist välja jäänud. Ühel juhul tuli kohtul süüaluse tabamisel abi paluda

⁵⁹ Võetud Eesti Rahvusrhiivi internetileheküljelt: <https://tinyurl.com/ycxew7kb>

⁶⁰ Kirchen-Gesetz und Ordnung, ptk. III § 2, lk. 23.

⁶¹ Perioodi määramisest täpsemalt lk. 6.

⁶² RA, 1296.2.2, l. 25–57. Sünni-, abielu-, surmameetrika ja andmed koguduse tegevuse kohta.

⁶³ RA, 915.1.1246, l. 24. Anna Catharina Olofsohni juhtum.

⁶⁴ **Palli**, Eesti rahvastiku ajalugu, lk. 66-67.

⁶⁵ Samas.

⁶⁶ RA, 915.1.1246, l. 4.

⁶⁷ Samas, l. 55.

Pärnu linnalt,⁶⁸ teisel juhul oli süüalune isa Valga linna õigusruumi kuuluva kaupmees Friedenthali sulane, mistõttu tuli kontakteeruda sealse magistraadiga.⁶⁹

Pastoritel lasus kohustus laps ristida ning anda kohtule üles kõik vallasemad ning võimaluse korral ka isad. Üldiselt andsid kirikuisad vähemalt kord aastas maakohtule kihelkonnas sündinud ja ristitud vallaslastest teada. Seejärel saatis kohus süüaluste mõisahärradele teate, mille kohaselt tuli neil tagada patustanud vanemate ilmumine kohtusse kindlaks kuupäevaks.⁷⁰ Kolme aasta jooksul on Helme pastor andnud üles 20 vallasema, kellest 18-t on kohtus mainitud. Seda, et süüalused õigel ajal kohtusse ei jõudnud, tuli ette tihti ning sel juhul tehti protokolli ka vastav märge. Enamasti oli tegu süüaluste hilinemisega ning õigusemõistmine lõpuks siiski toimus. Kahte ema pole kohtus aga sõnagagi mainitud. Ühel juhul on tegu ainsa vallasemaga Aitsaare mõisast, mis võib viidata mõisahärra võimetusele ühel või teisel moel süüalune kohtusse toimetada. Teisel juhul on asi huvitavam, kuna tegu on ainsa korraga, mil viidatakse taluperemehe emale, lisaks on lapse isaks antud Valgas paiknev vene komissar.⁷¹ Enamasti olid seadusrikkujateks eelkõige noored: mõisateenijannad, sulased ja talus elutsev noorem põlvkond, kes tihtipeale polnud veel leeriski käinud. Kuigi seaduse vastu eksinud võisid ka eluks ajaks mõne ebameeldiva nime külge saada, leevenes abielludes olukord märgatavalt. Abiellumine võis aga halva kuulsuse pärast omakorda kauem aega võtta.⁷² Noorte üleastujate poolel oli seega aeg. Võib vaid oletada, kuidas suhtuti leseks jäänud naise vallasemadusse ning seega on võimalik naise põgenemine linna. Selle selgitamine jääb hetkel aga uurimistöö piiridest välja.

Polnud ebatavaline, kui mõnel juhul andsid vallasemad kirikuõpetajale õige isanime asemel üles vale. Seda võib eelkõige täheldada nii vene soldateid, kui mõisarahvast puudutavate juhtumite puhul. Anna Catharina Olofsohni juhtum⁷³ hõlmab aga mõlemaid kriteeriume. Kirikhärrale on naine isa pähe andnud „vene seersandi“, samasse on kahtlustav pastor aga juurde lisanud, et „kas see ka tõsi on, seda võib ema ise tunnistada.“⁷⁴ Kui hiljem on kohtus ilmnunud tõde ja Olofsohnilt küsitakse, miks ta alul teise nime oli öelnud, annab naine

⁶⁸ Linnades tegutsesid maakohtu asemel iseseisvad magistraadid.

⁶⁹ RA, 915.1.1275, l. 63.

⁷⁰ *Laur*, Kohtumõistmine vallasemade üle Pärnu maakohtus, lk. 17.

⁷¹ Üldise tava kohaselt viidatati süüalustele alati kas taluperemehe või mõne teise talurahvakihis kõrgemal seisva ametikandja järgi, nagu mölder või kingsepp, aga ka lihtsalt ameti järgi.

⁷² *Raud*, Eesti perekond aegade voolus, lk. 133–136.

⁷³ RA, 915.1.1246, l. 24.

⁷⁴ Samas, l. 56.

vastuseks, et kindralmajor Rehbinderi naine olla teda selleks sundinud. Põhjenduseks oli öeldud, et kui ta õige nime üles annab, „saadaks mehest lahti“, ilmselt oli vallasema süda hellaks läinud, kuna jutu järgi ta just seepärast „end ära rääkida laskis“. ⁷⁵ Antud juhul oli tegu ainsa korraga, mil kohtuasja põhjustanud vallaslast kirikumeetrikas vallaslapsena ei märgitud. Ka Anna Sophie Kohleni juures on pastor lapse isa juures arvanud õigeks lisada „kas see vaene inimene selles õnnetus armastuses ka päriselt osaline on teab vaid kõikenägev Jumal ja tema ise“. ⁷⁶ Kohtutoimikust on leitav vaid kirjeldus Tallinnasse pagenu ema süüdimõistmisest ja karistamisest, nii et lõplik tõde jääb saladuseks.

22 last meetrikas 25-st kohtus üles antust kattuvad. ⁷⁷ Kuigi tegelikkuses on meetrikast üks laps puudu, leidub kohtuprotokollides ema tunnistus, et polnud lapse ristimiseni lihtsalt jõudnud ning siinses statistikas on laps meetrikasse sisse arvestatud. ⁷⁸ Seega kattuvad meetrikas ja kohtus antud perioodil 88% vallaslastest. Tähelepanuväärne on tõsiasi, et meetrikas esineb kolm last, keda kohtus ühelgi korral ei mainita ning kohtus esineb kolm last, keda meetrikas ei mainita. Järgnevalt on ära toodud arvatavad põhjendused.

Esiteks emadest, kes puuduvad meetrikaraamatuist. Nende kolme ema hulgast suurem küsimärk ripub kahe ema kohal, kellest üks on puudu ka pastori teadaannetest. Viimasel juhul on tegemist juhtumiga, kui Kärstna mõisa Riin on süüdistanud saksa soost meest (Johann Friedrich Mustafa) talle lapse tegemises. ⁷⁹ Mees vannub aga Jumala nimel kohtu ees, et „tema seda naist iial lihalikult puutunud ei ole“. Kuna vandumist võttis kohus (ja ka süüalused) äärmiselt tõsiselt, siis vabastati mees süüdistusest. Kuigi naine kinnitas „Jumala nimel“, et tema just kellegi teisega tegemist ei ole teinud, siis kohus sellega ei arvestanud ning määras naisele tavalise karistuse. Taas on võimalus, et Riin ristas lapse mujal ning pöördus kohtusse näiteks alimentide sisse nõudmiseks, arvestades, et mees tõesti oli lapse isa. Kuna saksa soost isad ei olnud üldse harv nähtus – siinsete eestlaste lastest on sakslasest isa neljal –, siis on variant tõenäoline. ⁸⁰ Jääb ka võimalus, et süüalune soovis valega enda ja lapse äraelamist kindlustada: kõrgemast soost isa puhul oleks alimendimakse tasutud rahas, saada oleks võimalik olnud kuni

⁷⁵ RA, 1296.2.2, l. 28.

⁷⁶ RA, 915.1.1246, l. 56.

⁷⁷ Välja on jäetud üks abielurikkumise juhtum, millest last ei sündinud ning juhtum, mil vallasema pärineb mujalt kui Helme kihelkonnast.

⁷⁸ RA, 915.1.1275, l. 10.

⁷⁹ RA, 915.1.1255, l. 39.

⁸⁰ *Raud*, Eesti perekond aegade voolus, lk. 139.

kümme rubla, mis oli tavalisest alimendimaksest⁸¹ üksjagu suurema väärtusega.⁸² Et talurahva käes palju raha ei ringelnud (peamiselt kaubeldi naturaalmajanduse põhimõttel), siis kümme rubla tagas edasiseks hoopis avaramad võimalused, näiteks võimaluse põgeneda linna. Kuna teiste Pärnu maakonna kihelkondade pastorite kirjades pole Riinust samuti juttu, on võimalik, et last ristitigi linnas.

Märt Raua sulest on leitav veel üks variant. Tema järgi oli juba rootsi ajal probleemiks tundmatud vallasisad ning nende järeltulijate märkimine kirikuraamatusse. 1640ndatel olevat üks kohalik praost rõhutanud, et vallaslapse „ei tule ristida enne kui lapse isa nimi kindlaks tehtud on“. 19. sajandi keskpaigas kõikus „tundmatute isade“ osakaal Tartumaa kihelkondades (Rannu ja Nõo) 40–50% juures.⁸³ Välja on toodud, et kirikuisad ei pannud tundmatute isade märkimisele piisavalt rõhku: tihti oli tegu meestega, keda kirikuõpetaja „ei soovinud või ei julgenud vallaslapse isana kirikuraamatusse märkida.“ Lisaks pastorile võis vallasisa üles andmist karta ka vallasema ise,⁸⁴ eriti, kuna pärisorjuse ajal oli mõisaomanikul/-valitsejal vaba voli käituda enda omandis olevate talupoegadega, nagu süda lustib. Riinu puhul võib see variant kaalumisele tulla, meetrikas tema nimi ei kajastu ning samuti pole vähemalt Helme pastor lapse sünnist teadlik olnud. Fakt, et naine tuli hiljem lapse väidetavalt isalt alimente nõudma ja et viimane seda eitab, võib viidata just tõsiasjale, et lapse tõelist isa polnud võimalik vastutusele võtta ning ema proovis kiivalt oma versiooni juurde jäädes säilitada võõra aadliku juures mingigi šanss alimentide saamiseks.

Helme pärit Mai on olemas küll nii pastori teadaannetes kui kohtus, kuid meetrikast puudub. Nende juhtumist võib leida ehk kinnitust, et laps ka 18. sajandi keskel „tundmatu isa“ pärast ristimata jäeti. 1754. aasta protokollis seisab, et 12 aasta eest olla Mai abikaasa ära jooksnud.⁸⁵ Kolme aasta eest oli ta naasnud ning keelitanud naist temaga koos ära minema, millega naine nõus ei olnud ning pärast seda poldud meest enam nähtud. Naine olla juba neli aastat uue mehe Kaarliga koos elanud ja abieluootuses lapse teinud ning süüalune Kaarl kinnitas naise juttu. Kohtu küsimuse peale, kas naine oma endise abikaasa kohta teab, vastas Mai, et viimane olla Saugal surnud ja Pärnusse maetud. Seepeale toonitab kohus, et abielluda pole lubatud enne, kuni Mai abikaasa saatus pole välja selgitatud. Huvitav on fakt, et kuigi kohtutoimikusse on

⁸¹ Neli vakka rukist ja piimalehm.

⁸² 10-rublast alimendimakset on näha näiteks Anna Catharina Olofsohni juhtumi puhul. RA, 915.1.1246, l. 31.

⁸³ **Raud**, Eesti perekond aegade voolus, lk. 142–144.

⁸⁴ Samas.

⁸⁵ RA, 915.1.1275, l. 23.

lapse sünnikuupäevaks märgitud 15. august 1752, siis pastori kirjas kohtule on märgitud aastaks 1753. Lähemal vaatlusel on võimalik tuvastada, et kohtuprotokollis on aastaarvu viimane number mitmekordselt üle kirjutatud ning asendatud kahega. Võib olla juhtunud, et mingil põhjusel andis Mai esialgselt üles varasema kuupäeva, parandades selle hetke pärast aasta hilisemaks. Sellise teo motivatsiooni on raske oletada, kuna lapse sünniaeg ei omanud kohtujuhtumi puhul erilist tähtsust. Võis ka juhtuda, et protokollija ise tegi kirjutades vea. Enim kahtlust äratav, et kirjas kohtule on kirikuisa tähendanud lapse ristimist 15. augustil 1753, kirikumeetrikasse pole last aga märgitud ei 1753. aastal ega aasta varem. Kuna tavaliselt märgiti kirjas üles *arvatav* isa, siis oli pastor ehk Mai olukorrast teadlik ning pidas õigeks „poolik“ intsident üldse märkimata jätta, nagu eespool mainitud. Samas võidi märke tegemisega ka oodata, kuni asi ükskord lahenduse saab. Lõppeks on aga võimalik, et kirikuõpetaja on inimliku eksimuse läbi ristimise lihtsalt märkimata jätnud.

Viimase küsimusttekitava süüaluse, Holdre mõisa Marrie juhtum⁸⁶ osutus ainulaadseks põhjusel, et kuigi naine esineb kohtus ja tema laps on kirjas meetrikas, pole Marrie kirje leitav pastori teadaannete hulgast koos teiste sama aastakäigu (1752) vallasemadega. Kuna naine oli sünnitanud juba 1751. aasta augustis, siis võis juhtuda, et vaimuliku kiri kohtule jäi eelmise aasta sügisesse. Kuna 1751. aasta toimik on arhiivist täies mahus puudu, pole võimalik seda kinnitada ega ümber lükata. Siiski on selline asjade käik kõige tõenäolisem.

Kõige keerulisem on teha oletusi kolme ema kohta, kes esinevad ainult kirikumeetrikas, nendeks on Liis Jõgevestest,⁸⁷ Tii Lõvelt⁸⁸ ja Kärt Kärstnast.⁸⁹ Meetrikast on võimalik välja lugeda, et esimesel juhul on isaks vene soldat, lisaks on Liis ainus Jõgevestest pärinev vallasema. See võib viidata taas kõrgemast soost isale, kelle pärast on esinetud tüüpilise hädavalega. Mõisa poole on võimalik vaadata ka Tii ja Kärdi, kuna viimase lapse isana on märgitud „kutsar Hans“, mis tõenäoliselt viitab sakslasele. Märtn Raud on välja toonud, et kui mõisnik oma isaduses kindel oli, „sunniti mõni poiss vallaslapse emaga abielluma“.⁹⁰ See „poiss“ ei pruugi ainult talurahvakihist pärinevale noormehele viidata. Miks ei võinud mõisavalitseja isegi „hoolitseda“ oma mitte-eestlastest teenistujate eest ning, selmet panna ema mehele mõnele suvalisele talupojale, laulatada teda vahest üksiku saksa härraga? Tii lapse isaks

⁸⁶ RA, 915.1.1246, l. 25.

⁸⁷ RA, 1296.2.2, l. 28.

⁸⁸ Samas, l. 45.

⁸⁹ Samas, l. 46.

⁹⁰ **Raud**, Eesti perekond aegade voolus, lk. 134.

on küll eestlane, kuid lugu võib endiselt sama olla. Mõisast pärit isad oli sagedam nähtus, kui toimikute põhjal arvata võib. Teoorjuse ajal 25 aasta jooksul ülestähendatud materjali põhjal on Tartumaal Rannu ja Nõo kihelkondades võimalik täheldada, et kuigi umbkaudu 75% vallasemasid pärines külast, oli eestlastest vallasisasid vaid 25%.⁹¹ Veelgi suuremad käärid tulevad esile, kui arvestada, et mõisarahva arvukust võis Rannu kihelkonnas hinnata vaid ühele üheksandikule kogu elanikkonnast.⁹² Viimaks on võimalik järeldada, et mõnel juhul on kirikuisa rikkumisele lihtsalt läbi sõrmede vaadanud. Võttes aga arvesse kiriku olulisust 18. sajandi Liivimaa sotsiaalses süsteemis ja institutsiooni tähtsust talurahva distsiplineerimisel on see variant pigem vähetõenäoline. Vallaslaste varjamist raskendas lisaks külakogukondade väike arvukus, nii et lastest oli teadlik ilmselt enamik külahuvast. Kolm juhtumit 25-st on seega paras arv ütlema, et „kohtu ette ei õnnestunud tuua vaid mõned üksikud vallasema“, nagu on kirjutanud Mati Laur, „mis aga ei välistanud nende hilisemat karistamist.“⁹³

⁹¹ **Raud**, Eesti perekond aegade voolus, lk. 142–143.

⁹² Samas.

⁹³ **Laur**, Kohtumõistmine vallasemade üle Pärnu maakohtus, lk. 17.

3. Võrdlus demograafiliste andmetega

Kuigi Heldur Palli nendib, et 18. sajandil oli vallaslaste arv Eesti alal väike, oli märgata kihelkondade vahel suurt erinevust.⁹⁴ Kõige vähem vallaslapsi oli rannarootslaste hulgas Lääne-Eestis, seal kõikus nende osakaal 0,2% ringis (Vormsil 0,2%, Noarootsis 0,25%).⁹⁵ Eesti kihelkondadest oli kõige vähem vallaslapsi Harju-Jaanis (0,6%), Rannus (0,7%) ja Kullamaal (0,8%). Samal ajal oli vallaslaste osakaal Vändra kihelkonnas suisa 2,9%.⁹⁶ Palli andmestiku juures tuleb küll arvestada, et tõenäoliselt ei arvanud autor statistikasse saksa päritolu lapsi. Kui talitada samamoodi siinsete uurimistulemustega, kujuneb vallaslaste osakaaluks 2,7%, mis on Vändrast kui vallaslasterohkeimast kihelkonnast paari pügala võrra allpool ja mahub Palli leitud normaalse osakaalu piiridesse ära. Väike-Maarja 2,5%-ga ei jää enam palju maha. Kui arvestada juurde lapsed, keda meetrikas ei leidunud, kujuneb eesti vallaslaste osakaaluks aga 3% – see on piisavalt kõrge järeldamiseks, et kolme aasta pikkusel perioodil augustist 1751 juulini 1754 sündis Helme kihelkonnas eestlastele 11,5% enam vallaslapsi, kui seni arvatud. Saadud tulemuste põhjal võib öelda, et tõenäoliselt oli vallaslaste osakaal ka teistes Liivimaa kihelkondades suurem kui praeguseni tõeseks peetud.

Kui vaadata sündide tihedust kolme aasta lõikes, on märgatav sündide sesoonsus, lapsi ristiti märgatavalt aktiivsemalt sügisel ja talvel. Neljakuulistest vahemikes oktoobrist jaanuarini sündis 10 vallaslast 23-st ehk 43%. Kõige rohkem lapsi kõige lühema aja jooksul ristiti 1751. aasta detsembrist järgmise aasta märtsini: seitse last. See viitab tugevale seksuaalaktiivsuse kasvule eelmisel kevad-suvel märtsist juunini. See on kergesti seletatav Herbert Ligi andmetega, mille järgi 1750. aastal laulatati Lõuna-Eestis⁹⁷ kõige enam paare ajavahemikul 1712–1757: 1995.⁹⁸ Kui arvestada ülaltoodud statistikat, mille järgi kulub tänapäeval lapse eostamiseks keskmiselt paar kuud kuni pool aastat ning asetada see 18. sajandi olustikku, siis on tulem igati ootuspärane. Kõige lastevaesemaks perioodiks oli aga aeg 1752. aasta detsembrist järgmise aasta augustini, mil üheksa kuu jooksul ristiti vaid üks laps, mis on samamoodi ootuspärane, kuna 1751. aastal laulatati jälle kõige vähem paare perioodil 1742–1819.⁹⁹ Põhjusena on Ligi välja toonud vilja ikaldumist samal aastal.¹⁰⁰ Sünnimus oli eelmise

⁹⁴ **Palli**, Eesti rahvastiku ajalugu, lk. 66. Palli statistika põhineb kirikumeetrikal.

⁹⁵ Samas.

⁹⁶ Samas.

⁹⁷ Umbes praeguste Pärnu-, Viljandi-, Valga-, Tartu-, Põlva- ja Võrumaa alal.

⁹⁸ **Ligi**, Lõuna-Eesti demograafilisest arengust, lk. 20.

⁹⁹ Samas.

¹⁰⁰ Samas.

aasta abiellumiste tõttu suurim just 1751. aastal: Viljandimaal ristiti kokku 1836 last.¹⁰¹ Kui seni oli sündide arv aasta-aastalt kasvanud, siis sellest enam lapsi sündis järgmisena alles 1767. aastal, mis on plahvatusliku rahvaarvu kasvuga 18. sajandil silmapaistev. Seevastu 1753. aastal ristiti vaid 1538 last.¹⁰² Kuigi võiks vaielda, et abieluväliselt sündinud lapsi abiellunute arv ei puuduta, siis on seksuaalse aktiivsuse kasv vallalistele üle kantav, olles praegusel juhul selges korrelatsioonis. Viimaks võib järeldada, et valikusse langenud aastad ei näita tavapärasest vallaslaste arvu Helme kihelkonnas, kõnealustel aastatel oli vallasemasid reeglipärasest omajagu rohkem. Kui palju täpselt, ei ole võimalik siinkohal öelda.

Helme kihelkonnas oli enim vallasemasid (kuus) Helme asulast, mis korreleerub rahvaarvuga.¹⁰³ (Lisa 1) Üldiselt on rahvaarv külade lõikes hästi seoses, enam küsimusi tekitavad Hummuli, Taagepera ja Leebiku. Hummuli ja Taagepera on kolme rahvarohkeima asula seas, millest esimesest pärineb vaid üks ja teisest ei ühtegi vallasema. Leebiku on jälle võrdlemisi väike asula, kust pärineb lausa neli ema. Vaadates külade asukohta kihelkonnas on ehk võimalik olukorda põhjendada. Hummuli asub kihelkonna kagunurgas, Taagepera aga idaserval, samas ei pea paika, et vallaslapse sünnitanuil oli võimalik last hõlpsalt naaberkihelkonda ristima minna. Nii kõrvalasuvasse Sangaste kihelkonna Restu kirikusse kui Rõngu oleks Hummulist olnud üle 30 kilomeetri, Helmesse oli mõlemast nurgast umbes 15 kilomeetrit. Arvestades, et Valga linn asus Hummulist sama kaugel kui Helme ning eeliseid, mida linn pakkus, on see variant mõistuspärasem. Taageperast esimene lääne pool asuv kirik Karksis oli samuti Helmega ühel kaugusel, sinnasõidul poleks seega silmnähtavaid eeliseid. Küll tuleb aga arvesse võtta tollaseid teelusi, mis aasta jooksul märgatavalt kõikusid. See oli ka üks peamisi põhjuseid, miks süüalused kohtusse hilinesid – teed ei olnud läbitavad, eriti kevadel-sügisel.¹⁰⁴ Ehk oli tee Karksisse paremas seisukorras ja sõidetavam kui tee kodukihelkonna keskusesse. Kui Hummuli ja Taagepera kohta tehtud väited peavad paika, pole Leebiku küla vallasemad enam nii suureks mõistatuseks, Helme asub nendega võrreldes mõni kilomeeter lähemal ning esimesse ida pool asuvasse kirikusse Rõngus on 30 kilomeetri jagu maad. Helmesse sõit oli loogiline valik. Teiste külade rahvaarv on vallasemade arvuga korrelatsioonis.

¹⁰¹ Samas, lk. 10.

¹⁰² Samas.

¹⁰³ Siin ja edaspidi esinevad rahvaarvud väljendavad külarahva arvu, mõisarahvast pole sisse arvestatud. Seda kuna 1782. aasta hingeloenduse eel pole mõisa ja külarahva arvu eraldi antud.

¹⁰⁴ Eesti teedevõrgustiku ajaloost on põhjalikult kirjutanud Valdo Praust.

Paraku pole võimalik täpne võrdlus Helme ja teiste vallaslasterohkete kihelkondade vahel spetsiifiliselt 1750. aastate esimeses pooles, kuna Heldur Palli esitatud andmed vallaslastest esindavad Eesti kihelkondade keskmist arvu kogu 18. sajandi jooksul.

Võrreldes siin käsitletavat perioodi Mati Lauri leidudega 1744.–45. aastast, ilmnevad mõned erinevused. Kümnenend varasema perioodi juures paistab esimesena silma Vene soldateid puudutavate juhtumite suurem osakaal: 1740. aastate 42% 1750. aastate 21%¹⁰⁵ vastu näitab tervelt kahekordset vahet.¹⁰⁶ Veel suuremad käärid tulevad esile kui võrrelda soldatitega seotud juhtumite iseloomu. Kui 1744–45 esinenud 67-st juhtumist olid soldatid võtnud naist vägisi 31%-l juhtudest (21 korral)¹⁰⁷ ja vabatahtlikke suhteid on väga harva, siis 50ndatel esineb soldatite vägistamist vaid 3% juhtudest (ühel korral), ülejäänud neli venelastega seotud juhtumit olid kõik „omatahtsi“ üleastumised. Mõnel juhul elati soldatitega seksuaalelu kuude viisi. On võimalik, et kümne aasta jooksul leidis aset muutus talurahva mõttelaadis, mille kohaselt varem vaadati suhte loomisele soldatiga pigem viltu. Võis ka olla, et 1750. aastatel oli soldateid Eesti aladel lihtsalt rohkem ning maarahvas nende kohaloluga enam harjunud.¹⁰⁸ Samuti pole korrelatsioonis abieluootuses juhtunud vahekorrad, 1750. aastate 9% (kaks abielulubadust), 1740. aastate 30% vastu (22 lubadust).¹⁰⁹ Arvestades 1750. aastate märgatavalt suurenenud abiellumust, võiks eeldada, et suurenenud (või vähemalt samale tasemele) on jäänud ka lubadused abielluda. Seda aga juhtunud ei ole. Vahest võib süü panna Helme kihelkonna rahvale, kelle hulgas praktika nii levinud ei olnud kui ülejäänud maakonnas. 1743. aastat käsitlevas Ken Irdi uurimuses esineb küll Lauri leidudega sarnane arv vägistamisi, kuid abielulubadusi on märgatavalt vähem, 15%, mis on sarnasem 50. aastatele, näidates märgatavaid erinevusi ka üksikute aastate lõikes.

¹⁰⁵ Sisse on arvestatud ka väidetavad isadused.

¹⁰⁶ **Laur**, Kohtumõistmine vallasemade üle Pärnu maakohtus, lk. 18.

¹⁰⁷ Samas.

¹⁰⁸ Balti kubermangudes teenivate sõdurite üldarvu on hinnatud 45 000–55 000 mehele. **Laur**, Eesti ala valitsemine, lk. 99.

¹⁰⁹ Samas.

Kokkuvõte

Paratamatult saavad võõrkeelsed ajalooallikad vähem tähelepanu, kui omakeelsed tekstid. Eriti kehtib see viimasele paarisajale aastale, kusjuures saaks olukorra kokku võtta lausega: mida kaugem aeg, seda võõram keel. Riigikeelest erinevad allikmaterjale on seega vältimatult vähem uuritud. Kaugemast ajast pärinevad materjalid on üldiselt ka arvulises vähemuses. Teadupärast on mitmed teemad saanud vähem kajastust nende tabustaatuse või ainese sündsusetu iseloomu pärast. Siinse tööga on proovitud läheneda kõigisse kolme kategooriasse kuuluvale materjalile: kohtuprotokollidest nähtuval Helme kihelkonna talurahva seksuaalkäitumisele aastatel 1752–1754. Töö eesmärgiks oli eelkõige võrrelda kohtuprotokollides ja kiriku meetrikaraamatuis esinevate vallasemade kattuvust ning leida kas ja mil moel andmed erinevad, kuna sellist võrdlust pole Eesti (ja Läti) andmetega varem tehtud. Kohtujuhtumitest on välja toodud tähelepanuväärsem, mis võiks tulevasele uurijale huvi pakkuda, samuti näitamaks toleaege talupojaelu igapäevasemat ja intiimsemat poolt, mis demograafilises statistikas kuidagi ei kajastu. Viimaks on kõnealused 1750. aastad paigutatud üldiste demograafiliste arengute konteksti 18. sajandi Liivimaal ning leitud neil aastal esinenud seaduspäradele põhjendusi.

1752–1754 esines Helme kihelkonnas kokku 28 vallasema, kellest 25 (88%) kajastus kirikumeetrikas. Kolm ema, kes on olemas kirikumeetrikas, pole leitavad kohtujuhtumite hulgast ja vastupidi. Meetrikast puudumise põhjuseks võis olla vallasema põgenemine linna, kus häbiväärne sotsiaalne positsioon oli kergemini varjatav, pastori otsus jätta isa selgumiseni märke meetrikasse tegemata või tavast „tundmatu isa“ (enamjaolt mõisniku) sigitatud vallaslaps ristimata märkimata jätta. Süüaluste kohtust puudumine on põhjendatav sarnastel alustel: kihelkonnast põgenemisega, mõisnikust isaga, keda polnud võimalik vastutusele võtta, mistõttu otsustati ka vallasema puutumata jätta¹¹⁰ või seepärast, et pastor oli kas unustanud patustanud ema üles anda või otsustanud seda mingil põhjusel lihtsalt mitte teha.

Kõnealusel perioodil oli Helme kihelkonnas meetrika järgi 2,7%, koos kohtus esinenud seaduserikkujatega aga 3% vallasemasid, millest järeldub, et tõenäoliselt leidis 18. sajandil ka teistes kihelkondades enam vallasemasid, kui seni arvatud. Heldur Palli antud üldine vallasemade osakaal (meetrika järgi) oli Lõuna-Eesti aladel 18. sajandil keskmiselt 2%.¹¹¹ Siin vaadeldaval perioodil kajastuv 2,7% oli Helme kihelkonna keskmisest märgatavalt kõrgem,

¹¹⁰ Sealhulgas juhud, kus kirikuõpetaja ei julenud vallaslapse õiget isa üles anda.

¹¹¹ **Palli**, Eesti rahvastiku ajalugu, lk. 66.

mis on aga seletatav keskmisest suurema abiellumuse ja sündimusega vastavalt 1750. ja 1751. aastal. Võrreldes 1750. aastaid kümnend varasema perioodiga võib nentida, et suurim erinevus esineb nii Vene soldatitega seotud kohtuasjades, vägistamisjuhtumite arvus kui ka abieluootuses vahekordade arvuga, mis 1744.–45. aastal olid kõik märgatavalt arvukamad. Siiski näitavad Ken Irdi leiud 1743. aastast, et ka üksikaastate lõikes võib esineda silmnähtavaid erinevusi.

Loodan, et siinse tööga on saavutatud eesmärk „sündmustevaest“ 18. sajandit huvitavamaks värvida. Võõrkeelsetes allikates peituv teave on kokku võetud, sealt järeldused tehtud ning eesti keelde ümber seatud. Kuna töös esinevaid allikaid poldud varem võrreldud ning saadud tulemused seavad seni käibel olnud tõed kahtluse alla, pakuvad leiud aluse, mille põhjal edasist uurimistööd planeerida ning ajalugu veel täpsemaks viimistleda.

Zusammenfassung

Das Geschlechtsleben der Livländischen Bauern des Helmetschen Gebietes in den Jahren 1752-1754

Fremdsprachige Geschichtsquellen werden im estnischen Sprachraum (bzw. in jedem bestimmten Sprachraum) unvermeidlicher Weise seltener benutzt als die Texte in der eigenen Sprache. Besonderes trifft das auf die letzten zwei Jahrhunderte zu, hier kann man die Situation mit einer kurze Phrase zusammenfassen: je älter der Text, desto fremder die Sprache. Auch gibt es weniger ältere Quellen, da viel verloren gegangen ist. Viele historische Quellen sind nicht erforscht worden, weil die Themen für eine lange Zeit nicht angemessen schienen. Mit dieser Forschungsarbeit versuche ich, in allen drei Kriterien hineinpassen. Die hier behandelten Fragen untersuchen den Geschlechtsverkehr der Livländischen Bauern des Helmetschen Gebietes in den Jahren 1752-1754. Dafür benutze und vergleiche ich die Gerichtsprotokolle sowie die kirchlichen Metriken, die vom außerehelichen Geschlechtsleben und von unverheirateten Müttern handeln. Ich erforsche, wie groß die Überlappung zwischen den im Gericht behandelten Fällen und den in den Metriken vorkommenden unehelichen Kindern ist und ob die zwei Quellen unterschiedliche Ergebnisse liefern. Das wurde bisher mit estnischen (und lettischen) Quellen noch nicht untersucht. Außerdem werden die Ergebnisse in der allgemeinen demographischen Statistik des 18. Jahrhunderts benutzt, um herauszufinden wie sich die Jahre 1752-1754 von den generellen Prozessen unterscheiden.

In den Jahren 1752-1754 wurden in dem Helmetschen Gebieten insgesamt 28 uneheliche Kinder geboren, von denen 25 (88%) auch in kirchlichen Verzeichnissen vermerkt wurden. Die drei Mütter, die in den Kirchenbüchern erwähnt werden, tauchen nicht in den Gerichtsprotokollen auf und die drei Mütter in den Protokollen wiederum nicht in den Kirchenbüchern. Gründe für das Fehlen in der Metrik ist die Flucht der Mütter in die Städte, wo es einfacher war, beschämende soziale Positionen zu verheimlichen, wie etwa die Entscheidung des Pastors, die Taufe nicht zuzulassen bis der richtige Vater bekannt ist oder der Brauch die Kinder ungetauft zu lassen, falls der Vater "unbekannt" (bzw. ein Adliger) ist. Das Fehlen des Angeklagten vor Gericht ist im größerem Umfang mit denselben Gründen erklärbar: die Flucht aus dem Gebiet, ein Vater den man, da er adlig war, nicht für die Tat verantwortlich machen konnte, weswegen auch die Mutter nicht verurteilt wurde oder die Tatsache, dass der Pastor vergessen hat, die Taufe des unehelichen Kindes dem Gericht zu melden.

Laut den Kirchenmetriken gab es während der Zeit im Helmetschen Gebiet 2,7% uneheliche Kinder. Zusammen mit den drei Fällen, die nur in den Gerichtsprotokollen vermerkt waren, erhöht sich der Anteil auf 3%. Daraus kann man schließen, dass in den anderen Gebieten die Zahl der unehelichen Kinder höher war als bisher gedacht. Historiker Heldur Palli hat herausgefunden, dass die Zahl der unehelichen Kinder während des 18. Jahrhunderts durchschnittlich bei 2% lag. Dass der Anteil hier wesentlich höher ist, ist mit der hohen Zahl an verheirateten Paaren im Jahr 1750 und den ungewöhnlich vielen Geburten im Jahr 1751 zu erklären. Aus dem Vergleich mit den 1740er-Jahren kann man schließen, dass die größten Unterschiede in der Anzahl der Fälle mit russischen Soldaten, Vergewaltigungen und *sub spe matrimoni*-Fällen liegen.

Lisa 1

<i>Küla Helme khk-s</i>	<i>Rahvarv külas 1751. a¹¹²</i>	<i>Vallaslapsi 08.1751-07.1754</i>
Hummuli	646	1
Helme	517	6
Taagepera	507	0
Patküla	495	3 (+ saksa ema)
Kärstna	442	3 (+ saksa ema)
Lõve	391	3
Jõgeveste	369	1
Riidaja	261	0
Koorküla	237	0
Leebiku	185	4
Ala	121	0
Roobe	119	1
Vanamõisa	112	0
Holdre	98	2
Murikatsi	83	1
Aitsaare	82	0
Asu	79	0

¹¹² **Ligi**, Talurahva arv ja paiknemine, lk. 60.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Allikad

Eesti Ajalooarhiiv (EAA) Tartus, fond 915, nimistu 1, säilik 1246. Acta in Sachen contra Sextum pro anno 1752.

EAA, f. 915, n. 1, s. 1255. Protocollum in Sachen contra Sextum pro anno 1753

EAA, f. 915, n. 1, s. 1275. Acta in Sachen contra Sextum pro anno 1754

EAA, f. 1296, n. 2, s. 2. Sünni-, abielu-, surnameetrika ja andmed koguduse tegevuse kohta 1751–1777.

Allikapublikatsioonid ja kirjandus

Ird, Ken. Pärnu maakohtu 1743. aasta protokoll kuuenda käsu vastaste rikkumiste kohta. Bakalaureusetöö. Tartu 2009.

Ird, Ken. Sodoomiajuhtumid varauusaegses Eestis Pärnu maakohtu materjalide põhjal. Magistritöö. Tartu 2013.

Kirchen-Gesetz und Ordnung, So der Grossmächtigste König und Herr, Herr Carl der Eilffte, Der Schweden, Gothen und Wenden König Im Jahr 1686. hat verassen un Im Jahr 1687. im Druck aussgehen und publiciren lassen. Mit denen dazu gehörigen Verordnungen. Auff HöchstErmeldeten Ihrer Königl. Majest. gnädigsten Befehl ins Teutsche übersetzt. Riia, 1687.

Laur, Mati. Eesti ala valitsemine 18. sajandil (1710–1783). Tartu, 2000.

Laur, Mati. Kohtumõistmine vallasemade üle Pärnu maakohtus 1740. aastatel. Tuna. Tartu 2008, 4, lk 16–25.

Laur, Mati ja Ird, Ken. “Hoorakaristuste” kaotamisest Eesti- ja Liivimaal. – Tuna. 2018, 3, lk 8–19.

Laur, Mati ja Metsvahi, Merili. Talutüdruk valgustuse paistel. Lisandusi August Wilhelm Hupeli artiklile. – *Tuna*. Tartu 2016, 4, lk. 7–13

Laur, Mati. Perekond, abielu ja seksuaalsusmodernismieelsel Eestis. Tartu Ülikooli rahvusteaduste projekt. Tartu 2020.

Ligi, Herbert. Talurahva arv ja paiknemine Lõuna-Eestis aastail 1711–1816. – Uurimusi Läänemeremaade ajaloost 2, Tartu, 1976 (Tartu Ülikooli Toimetised, 371), lk. 33–101

Ligi, Herbert. Lõuna-Eesti demograafilisest arengust aastail 1711–1780. Uurimusi Läänemeremaade ajaloost 5, Tartu 1987 (Tartu Ülikooli Toimetised, 784), lk. 3–27.

Lust, Kersti. Bitter Fruits of “A Merry Life?” Survival Chances of Children Born Out of Wedlock in Nineteenth-century Rural Estonia. – *Journal of Family History*, 2020, 45 (1), lk. 20–38.

Metsvahi, Merili. Varasem perekondlik korraldus ja õe-venna intsesti teema rahvaluules. – *Vikerkaar*, Tallinn, 2014, 7 [8].

Metsvahi, Merili. „Tüdrukut poisi käte vahel magamast leida pole nende seas häbiasi.“ August Wilhelm Hupeli avaldatud talupoegade seksuaalelu kirjeldused eesti perekonna ajaloo kontekstis. – *Ariadne lõng*, Tallinn, 2015, 1 [2], lk. 104–127.

Mägi, Marika. Abielu, kristianiseerimine ja akulturatsioon. Perekondliku korralduse varasemast ajaloost. Eestis. – *Ariadne lõng*, Tallinn, 2009, 1 [2], lk. 76–101.

Palli, Heldur. Eesti rahvastiku ajalugu 1712–1799. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 1997.

Plath, Ulrike. Libertinistlik kirjandus ja „valgustuse erootika“ Baltikumis. – Balti kirjasõna ja kultuurielu valgustusajastu peeglis, koost. Katre Kaju, Tartu, 2014 (Eesti Ajalooarhiivi Toimetised 21 [28]), lk. 283–310.

Poolamets, Olev. Seksuaalsus Eestis: ajalugu. Tänapäev. Arengud: artiklid. Tallinn: Eesti Akadeemiline Seksuoloogia Selts, 2006.

Raud, Märt. Eesti perekond aegade voolus. Stockholm: EMP, 1961.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kaarel Viljaste (isikukood 39608212723),

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Liivimaa talurahva seksuaalelu Helme kihelkonna vallasemade näitel (1752-1754)“, mille juhendaja on Mati Laur, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

/Allkirjastatud digitaalselt/

Tartus 26.05.2020